

FJERA SV. DUJE – SUDAMJA NEKAD I SAD

RENATA VUJNOVIĆ
Etnografski muzej
58000 Split
Iza lože 1

UDK 394
Pregledni članak
Primljeno: 18. XI. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1989.

Sudamja, sajam sv. Duje u Splitu, bio je oduvijek najveći i najvažniji u srednjoj Dalmaciji s ponudom robe iz raznih dijelova Jugoslavije i značajnim društvenim aspektom za stanovništvo bližih regija. Do danas odražava raznolikost populacije grada i saživljavanje urbanih i ruralnih kulturnih elemenata.

»Fjera svetog Duje« na dan zaštitnika Splita, 7. svibnja, stoljećima je bila važan društveni događaj. Crkvena proslava je uključivala i sajam, koji je s vremenom postao najveći u srednedalmatinskom području, u nizu od solinskog (sv. Kajo – 22. travnja) do vrličkog i kaštelanskog (»Rožarica« – prva nedjelja u listopadu). Splitski je sajam uvijek trajao nekoliko dana i imao izrazito ekonomski i društveni karakter.

Većina predmeta i sve bitne vrste ponudene robe zastupljene su neprekidno kroz posljednja dva stoljeća, a osim poljodjelskog i stočarskog alata, te pribora za pripravljanje hrane, uvijek je bilo predmeta za koje su i građani imali interes. Osim ekonomske funkcije, sajam je imao i neke društvene, građanske i folklorne sadržaje, koji su bili izraz stoljetnog prožimanja gradske i seoske kulturne sredine.

MOZAIK STANOVNIŠTVA U SPLITU I ODRŽANJE TRADICIJE

Današnji »fetivi« Splićani (starosjedoci) tvrde da su izgubljeni u mnoštvu poslijeratnih doseljenika, ponajviše iz dinarskog zaleđa. Međutim, priliv okolnog zagorskog stanovništva je trajan, bez obzira na nejednak intenzitet u prethodnim povijesnim razdobljima. Kontinuitet useljavanja može se pratiti od dolaska Salontanaca nakon pada Salone u 7. st. n. e. Ratovanje s Turcima, osobito početkom 16. st., dovelo je do učestalih upada Klišana i Poljičana na splitsko područje, pa je ta nesigurnost znatno uticala na smanjenje ponude i uopće broja prisutnih na sajmu. Zabrinuti zbog opadanja trgovine, Splićani su se obratili mletačkoj vladi, koja je 1515. godine, pored ostaloga, naredila Knezu da »...učini sve kako bi se ponovo oživjela redovna godišnja Fjera sv. Dujma i da odvrate one, koji tih dana idu u Krajinu!«¹

Stanovništvo Splita se povećavalo uglavnom zahvaljujući useljavanjima, a ne prirodnom prirastu. Okupacije dalmatinskog teritorija od strane Venecije (1420–1797), Austrije (1797–1805), Francuske (1806–1813), te ponovo Austrije sve

do stvaranja Kraljevine SHS i Jugoslavije, bolesti i glad, neprekidno su mijenjali strukturu stanovnika grada. Iako je teško utvrditi sve ishodišne lokalitete pridošlica, poznato je da ih je bilo najviše iz Poljica, Imotske krajine, drugih dijelova dalmatinske Zagore, Kaštela, okolice Makarske, te srednjedalmatinskih otoka (Čiovo, Hvar, Brač, Šolta). Doseljavalo se i stanovništvo iz udaljenijih krajeva: Bosne (posebno jugozapadne), Hercegovine, Crne Gore, ali i iz Italije. U Splitu je odavno bilo i Židova, koji su se uglavnom bavili trgovinom.²

Prema tome, kroz sva stoljeća stanovništvo Splita činili su građani i težaci starosjedioci, kao dvije kompaktne grupacije. Građansko stanovništvo povećavalo se manje nego gradsko težačko, u koje su konstantno pritićale grupice novih doseljenika – seoskog stanovništva iz zaleđa. Iako je bio stalan priliv Otočana i Primoraca, njihovo prisustvo i uticaj na promjene građanskog života nije bio znatnije izražen. Povećavanje populacije stanovnicima iz zaleđa bilo je intenzivnije, pa se unošenje i održavanje elemenata tradicijske kulture (oblici privređivanja, svakodnevni život, način trgovanja i pojedini izrazi društvenog komuniciranja) mogu pripisati toj strukturi useljenika. Još se uvijek mogu uočiti neke razlike u načinu prehrane građana u odnosu na noviji sloj pridošlica, i to putem prehrambenih proizvoda koji se svakodnevno nude na splitskoj tržnici (raštiku – vrstu kupusa, npr. kupuju isključivo »novi« Splićani). Fotodokumentacija iz prošlosti pokazuje (kao i poneki današnji primjer) izlaganje robe za prodaju na zemlji. Osim toga, do danas se sačuvao način utvrđivanja kupovine na tradicijski način – rukovanjem prodavača i kupca, uz obavezne promatrače.³ Način pozdravljanja, kao i igranje »mure« »šije-šete« na splitskim trgovima i prodajnim mjestima, također su vidni izrazi tradicijskog kulturnog konteksta dijela današnjih stanovnika grada ili onih koji u nj dnevno migriraju radi posla ili trgovanja.

Međusobna prožimanja urbanih i ruralnih, društvenih i ekonomskih elemenata kulture dovela su do toga da je Fjera sv. Duje, kao značajan momenat u životu grada opstala sve do danas.

SUDAMJA – FJERA SV. DUJE

Sajam i stapanje sa crkvenom proslavom

Zidine Dioklecijanove palače bile su zaštita od ratnih opasnosti iz okolnih prostora, pa su mogle stoljećima osiguravati relativno miran život građanima Splita. Zato se Split mogao razvijati i kao trgovački centar. Tako su npr. u 17. st. iz Osmanlijskog carstva karavanama donosili na prodaju pšenicu, loj, željezne proizvode, vosak, med, kožu, meso i šljive. Iz Splita se izvozilo vino, ulje, rakija i sol.⁴

Od prenošenja kostiju sv. Dujma u Split, taj je svetac s vremenom postao zaštitnikom grada, pa je slavljenje 7. svibnja bila prilika za trgovanje, jer je tih dana

svima bio dozvoljen ulazak u grad. Statut grada Splita iz 1312. godine to potvrđuje svojim članom CXI »O praznicima svetog Dujma«, koji glasi:

»Isto tako zaključeno je da o praznicima sv. Dujma, to jest tri dana prije blagdana i tri dana poslije bude slobodno — kako strancima tako i građanima trgovati, kupovati, prodavati na veliko i malo bez ikakve kazne.«⁵

Takva odluka uprave grada omogućila je okupljanje raznoga stanovništva kome je trgovanje i druženje postalo svrha dolaska. Prodavači su, naročito iz udaljenih krajeva pristizali nekoliko dana uoči blagdana, pa je i prodaja robe započinjala njihovim okupljanjem na trgovištu. Noćivali su pored svoje robe ili u kućama splitskih pučana. Na dan sv. Dujma Sudamja je doživljavala vrhunac društvenog okupljanja i trgovanja.

Osim crkvenog obreda i procesije, koja se kretala od Katedrale kroz Srebrna vrata (istočni ulaz u Palaču), preko Rive do Voćnog trga i Pjace, te kroz zapadni ulaz u grad do Peristila i natrag do crkve, svi ostali sadržaji imali su svjetovni karakter. U procesiji su se nosile moći sveca—mučenika, a sudjelovali su učenici s učiteljima, članovi mnogobrojnih bratovština, razna gradska udruženja, limena glazba, biskup, svećenici i časne sestre, gradonačelnik i državni činovnici praćeni mnoštvom naroda.⁶ Blagdan sv. Duje stoljećima je bio centralni, a posljednjih decenija i završni dan sajma, koji je po tradicijskom obrascu trajao nekoliko dana. Stari naziv za »Fjeru« bio je SUDAMJA, što je po običajima govora kovanica nastala stapanjem oblika »sveti Dujam«, poput naziva mjesta, npr. Supetar, Sutivan itd. Taj stari naziv crkvenoga goda u našem se stoljeću sve rjeđe upotrebljava, pa ga danas pamte samo stari ljudi. U skladu sa slabljenjem trgovačkog značaja sajma i jačanjem važnosti crkvenog blagdana prevladao je naziv FJERA SV. DUJE.

Usljed teških povijesnih i ekonomskih prilika, Sudamja se u nekim razdobljima održavala u vrlo skromnim razmjerima. Financijska sredstva, koja je grad inače odvajao za razonodu prisutnih na Fjeri, tada bi se upotrebljavala za humanije stvari, npr.:

»Godine 1829. u Splitu nisu palili vatromete, jer je novac koji je trebalo utrošiti na vatromete bio namijenjen za pomoć gladnima. Te je godine u Dalmaciji vladala teška glad.«⁷

U društvenim zabavama, posebno viteškim igrama na Sudamju učestvovali su građani, pučani—težaci, okolno seosko stanovništvo i očit — mlade svećenstvo. To dokazuje zabrana splitskog nadbiskupa iz 1535. godine da svećenici sudjeluju u natjecanjima.⁸ Iz ovakvih i drugih vijesti vidi se da je, uz brigu gradske uprave da se Sudamja održi, društvena i ekonomska važnost sajma stoljećima nadjačavala značaj crkvenog blagdana.

Zbivanja na dan Sudamje

Uz trgovanje, koji je bio glavni i najvažniji faktor održavanja sajma, tijekom godina postale su uobičajene razne manifestacije. Uz crkvene svetkovine i religijska »prikazanja« vezivane su, pogotovo u srednjem vijeku, procesije, ali su se održavale i pučke svečanosti, plesovi, igre, regate i nagradni turniri. Nakon procesije počinjalo je trgovanje i zabavljanje. Prazničko raspoloženje osjećalo se već dva do tri dana uoči samog blagdana:

»U žežin Sudamje počela bi fešta na malo i veliko. Po ciloj rivi bidu gorili bengali, pucale maškule, rokete i svirala muzika koja je zabavjala svit do kasna, a cili bi grad bi narešen i inbandjeran. Kako grad, tako i Riva, a najskoli Pazar, napunili bidu se fureštiman, a najviše Vlajiman.«⁹

Cijeli grad je bruja od mnoštva ljudi, koji su kružili ulicama, gurali se, glasno se cjenkali, dok su djeca trubila u svoje, netom kupljene, »svirce« (svirale) od drveta, papira i keramike. Zabava je nuđena na svakom koraku, pa su tada, uglavnom na Rivi, bili smješteni cirkuski šatori u kojima su posjetiocima prikazivane razne neobičnosti: koza s dvije glave, bradate žene, patuljci, i drugo. Bilo je tu i streljana, ruleta, »veduta« (panorame) s prikazima evropskih gradova, »ringespila«, a prikazivane su i borbe rvača. Pučani i seljaci iz okolice zabavljali su se i na svoj stari način igrajući »vlaško« kolo na Pjaci, ili pjevajući na »kantunima« u klapama – grupicama došljaka iz istih regija.

U Splitu je u prošlosti bila omiljela moreška, pa se igrala i na Sudamju. Spominje se tu još u 16. st., a 1770. igrana je u izuzetno svečanoj atmosferi Sudamje, jer su se tada prenosile moći sv. Duje na novi oltar. U to vrijeme moglo se u trgovinama kupiti rekvizite potrebne za igranje moreške.

Početkom 19. st. su na Rivi bile organizirane utrke mladih pučana, a za nagradu koja se dijelila iz »komunalne kase«. Za vrijeme Venecije se, za regate i nagradne turnire, dodjeljivala kao nagrada »čoja« (komad crvene vunene tkanine) i »zendalina« (fina tkanina ili vrsta marame),¹⁰ trag toga je ostao u Sinjskoj alci. U stilu te tradicije, još i u našem stoljeću, sportska su društva običavala treninzima i prvim utakmicama otvoriti sezonu sporta na Sudamje. »Tako su veslački klub 'Gusar' i plivački klub 'Jadran' započinjali redovite treninge na taj dan, a nogometna društva su igrala prve utakmice s gostima koje su pozivali iz drugih gradova.«¹¹ Dijelovi grada gdje se »pazarilo« vrvili su od šarolikosti. Žitelji šireg splitskog zaleđa, ali i oni iz udaljenijih krajeva, prodavali su svoju robu: drveni alat i dijelove za nj, kovačke proizvode za kućanske i poljodjelsko-stočarske potrebe, zatim zemljane posude razne namjene, različite igračke, tkane i pletene stvari, kao i ukrasne predmete. Posude i drvene igračke su kupovali i građani i seljaci. Prodavači su bili smješteni na najfrekventnijim mjestima u gradu. Trgovci po zanatu postavljali su »tende« od platna ponajviše nad »bancima« (drvenim tezgama), kao što se

i danas može vidjeti. Prvih desetljeća dvadesetog stoljeća imali su još i drvene »dućane«. Seljaci su svoje, rukom rađene, proizvode većinom nudili na prodaju naslagane po zemlji. Mnogobrojna prodajna mjesta redala su se u prošlosti prvenstveno uz rub obale na Rivi, a danas su locirana na Pazaru i pod istočnim zidom Dioklecijanove palače. »Pujizi« (Talijani iz Apulie), koji su i inače svojim brodicama dolazili prodavati u Split, bili su ovdje obavezno na Sudamju prodavajući voće, povrće i keramiku — a tezge su im bile sama plovila. Uz bogat asortiman robe na prodaju bila je široka i lepeza geografskog rasprostranjenja lokaliteta iz kojih je roba stizala. (PRILOG 1).

Proizvođači su dolazili prvenstveno iz Potravlja, Zelova, Sinja i okolice, Poljica i Imotske krajine. Proizvode su donosili također i iz ostalih udaljenijih krajeva. U prošlosti, do prvih desetljeća 20. st., bilo ih je iz riječkog područja, te Kranjci iz Like,¹² a do danas se još prodaje raznovrsna roba iz Slovenije, zapadne Bosne (G. Vakufa, Prijedora, Sanskog Mosta, Livna, Glamota, Vareša), zatim iz Banata (Vršac), istočne Slavonije (Vinkovci), s Kosova (Janjevo), te iz sjeverne Makedonije.

Stanovnici iz primorskih mjesta Trogira, Kaštela, Solina, Omiša, Makarskog primorja i s otoka Brača, Šolte, Hvara i Zlarina, dolazili su gotovo isključivo zbog kupovine. Svi su tom prilikom obavljali poslovne dogovore, koristili zgodu za prijateljske susrete i zabavu. Mladi su za vrijeme sajma, prema tradiciji, imali priliku za prvo javno pokazivanje svoje buduće bračne veze. Darovi, ponajviše ukrasni, koje su momci kupovali djevojkama, imali su u mnogim slučajevima karakter vjereničkog dara. Momci su djevojkama iskazivali svoje simpatije i na druge načine, npr. hvatajući se uz njih u kolo, ali i gađajući ih lopticama od papira i piljevine na gumu, tzv. »baluni na laštik«. I građani Splita još i danas običavaju svojim ženskim ukućanima podariti makar drvenu žlicu (kuhaču) ili drugi sitniji predmet kao znak pažnje, jer »...toga dana svatko mora nešto pazariti i nositi u ruci, barem jednu drvenu kašiku, inače bi izgledao bijela vrana.«¹³ Sliku sajma nadopunjavala je šarolikost odjeće prisutnih. Toga dana je započinjala ljetna sezona oblačenjem laganije odjeće i običaj je bio odjenuti novu odjeću ili bar koji novi detalj: maramu oko vrata, čipkani ili vezeni ovratnik (»kolet«), nove cipele ili opanke, rukavice. Bogatiji muškarci su obavezno po prvi put stavljali novi slamnati šešir »strijač«, a ostali »kanotjeru«. Djecu su odijevali u »marinerice«.

Splitske obitelji, kao i članovi porodica došljaka, grupe rodaka i prijatelja, zajedno su šetali kroz grad, razgledali i kupovali neophodne sitnice, kojih inače nije bilo na prodaju. Nakon podnevnog zvona svi su odlazili na ručak, bilo kući sa ili bez gostiju, bilo u gostionice. Po tradiciji, svagdje se za »spizu« na Sudamju priređivala tipična prigodna hrana, i to obavezno »šufigana« (pirjana) janjetina s »bižima« (graškom). To se tradicijsko jelo pripremalo i u gostionicama, za posjetioce sajma, a isto tako i kuhane janjeće nožice, koje su posluživali »zalućene« češnjakom, a bilo je i vježih janječih tripica.

Osim vina, u gradu su se prodavala razna bezalkoholna pića: »kraker«, tj. »pašareta« – pjenušavi napitak od malina, naranče ili limuna, zatim slatki, osvježavajući »šabezo«, te »granatina« – napitak od nara. U gradskim se kućama služio maraskino, s kojim se danas stopio naziv »rožoljo«, jer je već palo u zaborav piće pravljeno od slatka, od ružinih latica. Osim toga, posluživao se »punč« s nekoliko kapi »meštrala«, rakije s »koromačem« (kopar). Žene iz splitskih varoši mijesile su »kolač« – pecivo u obliku koluta, od tijesta s anisom, i prodavale ih još tople u košarama ili nanizane na konopac. Zagorske žene su prodavale »grotulje«, orahe ili lješnjake nanizane na »konop« u obliku vijenca.

Na Sudamju je počinjala sezona sladoleda, a od tih dana prodavale su se prve trešnje, šparoge, jagode, mladi bob, artičoki, te skuše i srdele ulovljene u vrijeme »prvog mraka«.

Na Pjaci i Pazaru se u poslijepodnevnom satima plesalo »vlaško kolo« i »splitski ples« uz svirku dipala i svirala, dok su muškarci pjevali »reru« – »gangu« lascivnog sadržaja ili »ojkali«.

Oko pet sati poslijepodne počinjala je »tombola« za koju su pripreme trajale nekoliko dana. »Kartele« (kartone s brojevima) ispisivali su za to zaduženi ljudi i prodavali ih dan-dva ranije.

Tombola se igrala na tri velika panoa, s brojevima 1-90, postavljena na tri mjesta na Rivi. Igrali su je svi, bez obzira na društveni rang. Pojedinačne brojke imale su nazive npr. broj 22 su nazivali »Sveta Mande« jer je blagdan Sv. Magdalene 22. srpnja, a broj 90 je bio »nono« ili »dida«. ¹⁴ Svako izvlačenje broja oglašavalo se trubom, a uvijek je bio jedan čovjek angažiran da trči Rivom i izvikuje broj koji je izvučen. Čim se stižalo uzbuđenje oko toga i saznalo se tko je dobio »cinkvinu« (glavni zgoditak), ljudi su se počeli razilaziti. Bio je to kraj Sudamje.

Došljaci su odlazili parobrodom i vlakom, koji su se oglašavali trubljenjem da sakupe polaznike, dok su se ostali vraćali kolima ili na magarcu. Splitsani su nastavljali večernju šetnju sve do odlaska u kazalište, gdje se između dva rata obavezno davao »Splitski akvarel« Ive Tijardovića, a čiji je jedan čin posvećen Fjeri sv. Duje.

PROMJENA I SUDAMJA DANAS

Transformacije kulture koje donosi kulturno-povijesni razvoj, a pogotovo iza kriznih i ratnih situacija, očituju se i u običajima na Sudamju. Današnja zbivanja pokazuju gubljenje nekih elemenata od kojih su neki još do polovice ovog stoljeća zadržani. ¹⁵ Crkvena procesija je od II svj. rata svedena na simbolično pravljenje kruga po Peristilu, malom trgu ispred Katedrale Sv. Duje. Igranje tombole izašlo je iz običaja 60-tih godina, a odavno već (više od 40 godina) nema sportskih natjecanja, odnosno sezona sporta više ne počinje na taj dan. Ranije navedene vrste zabava takođe se više ne održavaju, iako se stariji Splitsani s

nostalgijom sjećaju svih zbivanja u detalje. Vakuum u društvenim zbivanjima nastao zbog rata, te intenzivno doseljavanje poslije rata, uticali su na zaboravljanje ove tradicije. Ekonomski razvoj, rast standarda, dobre mogućnosti komunikacije pridonijela su konstantnom trgovanju, pa je Sudamja tu izgubila primat. Ipak, nije se ugasila. Svedena na samo trgovanje, održala je ipak tradiciju okupljanja, i nastavlja se baš zahvaljujući novodoseljenima. Oni su, zahvaljujući sjećanjima starijih na nju, zainteresirani za očuvanje upravo trgovačkih komponenti iz sklopa toga sajma. Razvoj turizma u suvremeno doba uticao je također na intenzivne promjene, pogotovo zadnjih dvadesetak godina. Prema kazivanju nekih prodavača, koji već generacijama dolaze na Sudamju, ranije su oni dolazili s robom samo na sajam Sv. Duje. S vremenom su nakon Sudamje počeli ostajati sve duže i duže, dok se kao danas, prodaja nekih proizvoda nije nastavila neprekidno do kraja cijele turističke sezone.

Sve do pred petnaestak godina prodavači su ujedno bili i proizvođači robe koju su donosili, a danas su sve više samo posrednici između proizvođača i kupaca. Današnji *proizvođači-prodavači* nude samo tradicijske proizvode kao što su: gline lule, drvene drške za motike i sjekire, štapove, opanke, košare, samare, noževe, metalne peke, bisage, boće-balote, igračke, te novije izradevine — »lazanjur« (valjak za tijesto), »fregača« (daska za pranje), gradele, sita, »pitari« (zemljane posude za cvijeće). Ostali prodavači (uglavnom Romi) preprodaju robu koju su kupili »refužo«, tj. na veliko; jeftinu bižuteriju i plastične igračke masovne izrade bez veće kvalitete. U prošlosti su proizvođači, koji su prodavali svoju robu, uglavnom stanovnici dinarskih sela, većinom bili poljodjelci ili stočari, pa su mogli ići po sajmovima tek nekoliko puta godišnje, kad nije bilo nužnih poljskih radova. Iz stočarskih obitelji zato je obično bio zadužen samo jedan, za trgovinu sposoban član, koji bi se izvan sajmenih dana vraćao svom svakodnevnom poslu. Čim se produžila sezona prodaje, logično je da se stvorio sloj *profesionalnih prodavača*, koji imaju svoje proizvođače, nekadašnje sudionike prodaje vlastite robe na Sudamju.

Slovinci, koji su od prošlog stoljeća, a naročito između dva rata, opskrbljivali splitsko tržište raznom drvenom robom, i danas su gotovo jedini dobavljači određenih vrsta upotrebnih i suvenirskih ukrasnih predmeta (npr. minijturni modeli kuhinjskog pribora). Ipak se može konstatirati da su Potravlje i Zelovo još uvijek radionice tradicijskih uporabnih predmeta od drveta (alatke) i od zemlje (posude, peke, lulice i dr.), dok su kovači svi iz Bosne. Bosanci s ovom robom dolaze na sajmove samo u Split i njegovo zaleđe dok se predmeti izrađeni na tokarskim strojevima u Sloveniji prodaju na ulicama svih turističkih mjesta na moru.

Pojavom i širenjem tzv. vikendaškog turizma, te obnavljanjem ognjišta u dosad napuštenim roditeljskim domovima Dalmatinaca koji su odselili u gradove, od sedamdesetih se godina na Fjeri Sv. Duje sve više traže peke. Razloge možemo tražiti u nostalgичnom vraćanju »korijenima«, ali i prerastanju tradicijske hrane u nesvakidašnji specijalitet. Vjerojatno nije zanemariva ni činjenica da je tako

pripravljena hrana zdrava i nemasna, pa je njezino vrednovanje u građanskim krugovima uticalo na revitalizaciju tradicijske kuhinje na selu. Osim velikih količina zemljanih peka uobičajenog oblika, seljaci su počeli praviti i male suvenir-ske primjerke istih, te »lopiže« (široki trbušasti lonci) i »bakre« (dublje šerpe s ušicama za vješanje nad ognjištem). Tkalje i pletilje, koje su prodavale torbe, »mutape« (prekrivače), užad i čarape, danas izrađuju malene torbice i čarapice, koje ponekad čak na selu koriste kao dar svatovima, a prodaju se i kao ukras za retrovizore automobila. Torbe uobičajene veličine, otkane danas, ukrašavaju se utkanim ili navezenim motivima koji nisu preuzeti iz autohtonih uzoraka, već su jako uvećani pojedinačni motivi preuzeti iz bosanskih i makedonskih tkanja. Takva praksa ustalila se posljednjih 20-tak god., a mlađe tkalje smatraju da su takvi motivi »pravi i sto godina stari«.

Žene iz Slavonije donose svoj (ručni i strojni) vez »šupljika«, prilagođen dalmatinskom tržištu: jastučnice smanjene veličine prema ovdašnjim standardima, navlake za perine preoblikovane u »gornje lancune«, a sve je izvezeno na slavonski način ili po narudžbi prema talijanskim uzorcima. Idrijske čipke više nema, ali su raznovrsne igrčke sumnjive odgojne vrijednosti (oružje i čudovišta iz horror filmova) dobro zastupljene — kao i drugdje na sajmovima. Plastika se i ovdje nameće i potiskuje prirodne materijale, pa smo 1988. g. zamijetili po prvi puta ponuđena plastična »grablišta«.

Osim ovih promjena, osuvremenjuju se i popratni detalji, te su reklamni suncobrani posve zamijenili nekadanje platnene nadstrešnice. Ipak se i u načinu izlaganja zadržalo nešto staro: poneki od predmeta koje su izradili sami prodavači izlažu se položeni na tlo, bilo izravno, bilo na prekrivače ili vreće, prvenstveno balote i peke. Ostala roba, tradicijska i suvremena, izlaže se uobičajeno — na tezgama.

Iz svega navedenog očita je transformacija Sudamje — umjesto nekadašnjeg centralnog (ili završnog) dana sajma, ona se pretvorila u početak sezonskog, turističkog trgovišta, na kojem roba tradicijskih oblika i izrade opstaje uz predmete suvremene ponude.

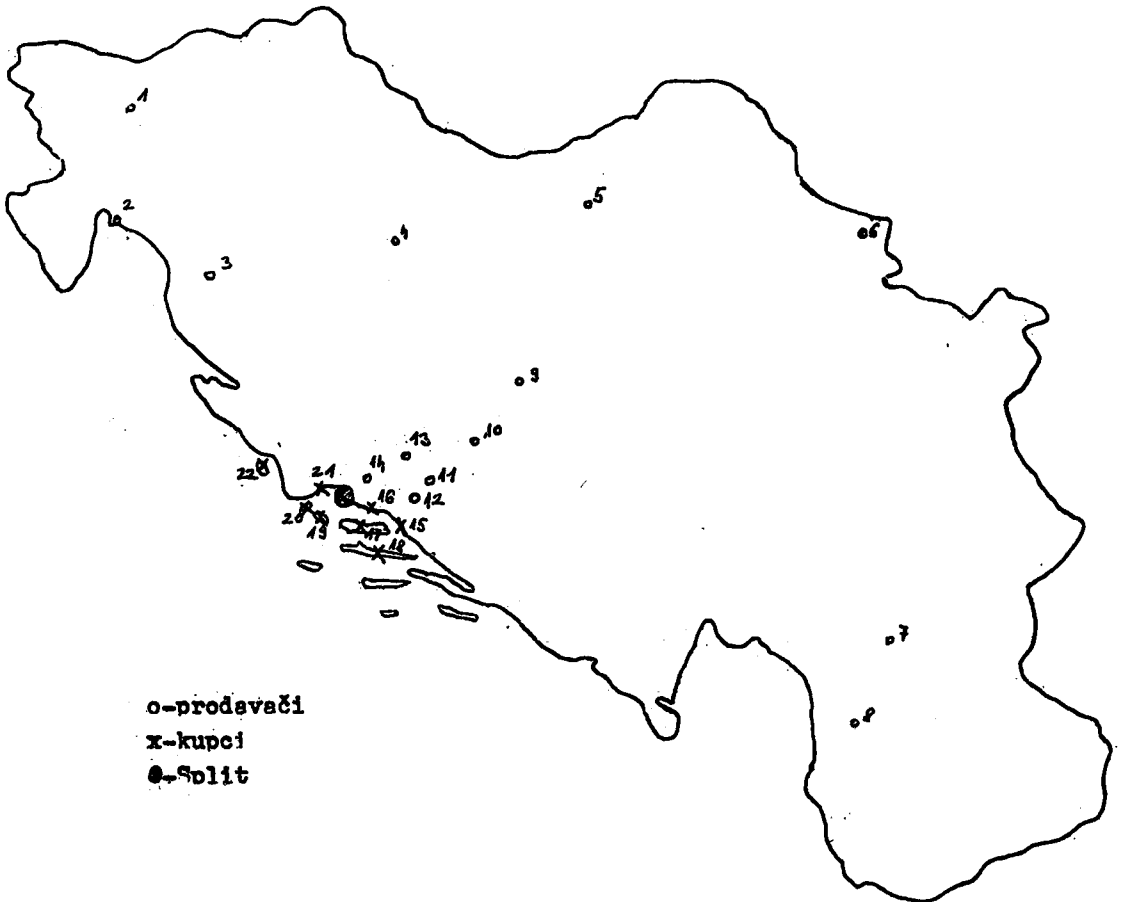
Prilog 1

Karta ishodišnih lokaliteta proizvođača (prodavača) i kupaca

Kontinuitet rasporeda lokaliteta nekadašnjih proizvođača, danas češće pre-prodavača, pokazuje da su stanovnici primorsko-otočkoga areala bili uglavnom kupci na sajmu Sudamja.

Karta ishodišnih lokaliteta proizvođača (prodavača) i kupaca

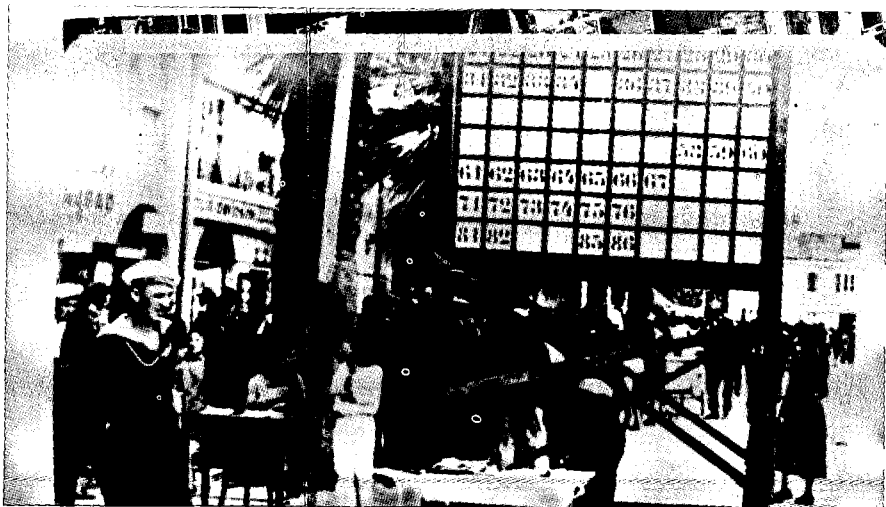
1 Slovenija-tokareno drvo	12 Poljica-drvene alatke
2 Pijecho područje-drveni proizv.	13 Livno-drvene alatke, sir
3 Lika-stoka	14 Sinjska krajina-zemljano posude
4 Sanski Most-kovački proizv.	15 Makarska
5 ist. Slavonija-vez	16 Omiš
6 okolica Vršca-sitna keramika	17 Brač
7 Janjevo-nakit	18 Hvar
8 sjev. Makedonija-tepisi	19 Šolta
9 Vareš-kovački proizv.	20 Drvenik
10 Gornji Vakuf-kovački proizv.	21 Trogir
11 Imotski-pozamanterija i bižuterija	22 Zlarin

Procesija na Pjaci 1911. g.

Tombula na Rivi 1936. g.

Kovački proizvodi iz Bosne 1983. g.

Drvene žlice i balote 1983. g.

BILJEŠKE

- 1 Grga Novak, *Povijest Splita*, knjiga 2, Split, 1961, str. 378.
- 2 Bruno i Nepo Kuzmanić, *Otkuda su došle*, Slobodna Dalmacija, serija članaka, travnja 1988.
- 3 Olga Supek-Zupan, *Ritualni aspekti sajмова*, Dani hvarskog kazališta, Split, 1985, str. 350-351.
- 4 Grga Novak, isto, str. 178.
- 5 *Statut grada Splita*, Split, 1987, str. 393.
- 6 Duško Kečkemet, *Počeci kinematografije i filma u Splitu*, Izdanje Muzeja grada Splita, Split, 1980.
- 7 Danica Božić Bužančić, *Sudamja (sajam Sv. Duje) u Splitu kroz stoljeća*, Kulturna baština 14, Split, 1983, str. 104.
- 8 Danica Božić Bužančić, *Privatni i društveni život Splita u 18. st.*, Zagreb, 1982, str. 151.
- 9 Ivan Kovačić, *Smij i suze starega Splita*, Split, 1971, str. 220. Značenje manje poznatih riječi iz citata: žežin... uoči; inbandjeran... okičen zastavama; maškule... mali topovi; bengali... vatre.
- 10 Danica Božić Bužančić, vidi bilj. 8, str. 156-157.
- 11 Isto, vidi bilj. 7, str. 108.
- 12 Fedor Močanin, *Kranjci u Lici*, Etnološka tribina 9, Zagreb, 1986, str. 7-10.
- 13 Branko Radica, *Salona i Split*, Split, 1985, str. 342.
- 14 Isto, str. 348.
- 15 Istraživanja autorice u vrijeme sajma, te ispitivanja proizvođača i prodavača robe, 1987. i 1988.

ST. DUJE FAIR-SUDAMJA

Summary

St. Duje fair — Sudamja, has continued to exist as a traditional gathering when people from surrounding districts of the countryside around Split and interior used to bring for sale essential every-day tools, household and agricultural appliances. People from nearby islands used to come mainly to purchase goods, however all of them enjoyed a chance to meet and chat with each other and entertain themselves together. Different historic and cultural conditions and circumstances throughout the bygone centuries had an effect on an uneven intensity of holding such festivity. The economic importance however, of such market activity in Split, the largest among several others, has been able to attract a great number of visitors and intensify the activity of their customs and plays. This fair always had an explicit social importance and achievement of urban and rural cultural expression. Citizens of Split, generally as onlookers and buyers, promenading expressed customs of their social standing as well as hinterland peasants by group dancing and singing.

The present day St Duje fair continues to exist as an medley of tradition and modern way of life, demonstrate it by selling earthenware and plastic souvenirs on the same place.